

науковий та інтелектуальний потенціал, науково-технологічну базу та національного виробника, які утворюють замкнений «інноваційний трикутник». Від наявності високопродуктивних науковців, раціональної організації наукових фундаментальних, прикладних, науково-технічних досліджень чи розробок, розвиненої системи комерціалізації наукових ідей, сучасного інформаційного забезпечення та технологічного обладнання, здатного забезпечити випуск вітчизняної конкурентоспроможної продукції, і буде залежати ступінь науково-технологічної і, без сумніву, економічної безпеки держави.

1. Гуманітарна, наукова та освітня складові в теперішній діяльності НАТО та євроатлантичній інтеграції України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukraine-nato.gov.ua/nato/ua/publication/content/16558.htm>
2. Загоруйко Ю. Під знаком Лісабонської стратегії / Ю. Загоруйко // Дзеркало тижня. – № 37 (565). – 24–30 вересня 2005 року.
3. Коротко // Проблеми науки. – 2010. – № 1. – С. 9.
4. Ревак І.О. Інформаційна база оцінювання науково-технологічної безпеки України / І.О. Ревак // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 10 (112). – С. 247–254.
5. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів (Проект). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kno.rada.gov.ua/>.
6. Швайка Л.А. Державне регулювання економіки: навч. посібник / Л.А. Швайка. – К.: Знання, 2006. – 435 с.
7. Шемаєва Л.Г. Методичні підходи до оцінки стану національної інноваційної системи України / Л.Г. Шемаєва // Проблеми науки. – № 8. – 2010. – С. 7–11.

УДК 351,74:314,1

О.Й. Хомин

ДЕТЕРМІНАНТИ ДЕМОГРАФІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Розкривається сутність поняття демографічна безпека. Визначені її детермінанти.

Ключові слова: демографічна безпека, економічна безпека, демографічна криза, демографічні загрози, демографічні небезпеки.

Раскрывается сущность понятия демографическая безопасность. Определены ее детерминанты.

Ключевые слова: демографическая безопасность, экономическая безопасность, демографический кризис, демографические угрозы, демографические опасности.

The essence of the concept of demographic security. Identified its determinants.

Key words: demographic security, economic security, demographic crisis, demographic threat, demographic danger.

Постановка проблеми. Кризовий стан демографічної ситуації в країні характеризується низьким рівнем народжуваності, зниженням тривалості життя, погіршення стану здоров'я та старінням населення, значною диференціацією рівня демографічного розвитку регіонів, негативними наслідками міграційних процесів.

Масштаби кризової демографічної ситуації можна оцінити беручи до уваги зменшення чисельності населення України з 51838,5 осіб у 1990 році до 45962,9 у 2010 році. Це створює реальні загрози для національної безпеки країни. Така ситуація відбувається в країні через економічну кризу, яка набула незворотніх обертів, незадовільної соціальної політики, складної екологічної ситуації, проблем у сфері охорони здоров'я тощо.

Нагадаємо, що ще у XVIII ст. стала відомою фраза Людовіка: «Після нас хоч потоп», а у XX ст. слова Нобелівського лауреата Фрідріха Августа Хайєка про те, що нам не потрібно особливо перейматися про наступні покоління, оскільки вони не зможуть потурбуватися про нас. Щось на кшталт цього спостерігаємо нині й у нашій країні. Тому підвищення рівня демографічної безпеки є актуальним науково-практичним завданням на державному рівні.

Стан дослідження. Існує значна кількість досліджень вітчизняних науковців, що займалися даною проблематикою. Зокрема праці таких вчених: С. Пирожкова, В. Мунтіяна, В. Грошовської, Е. Лібанової, В. Стешенко, А. Хомри.

Виклад основних положень. Демографічна безпека трактується авторами по-різному. Зокрема як стан захищеності держави, суспільства та ринку праці від демографічних загроз, при якому забезпечується розвиток країни з урахуванням сукупності збалансованих демографічних інтересів держави, суспільства й особистості відповідно до конституційних прав громадян [1].

Демографічна безпека – це стійкість до депопуляції [2].

Висловлюються думки, що демографічна безпека – це стан, що визначається: відсутністю загроз, ризиків та викликів; сталим розвитком, що унеможливує вплив негативних факторів; забезпеченням захисту чи охорони від загроз та ризиків.

Тлумачення авторами поняття демографічна безпека у загальному зводиться до того, що це стан захищеності життєво важливих інтересів людей, які проживають на певній території та формують суспільство й державу в різних сферах життєдіяльності від внутрішніх і зовнішніх загроз.

Беручи до уваги всі пропоновані міркування, можна зробити висновки, що демографічна безпека – це стан захищеності життєво важливих інтересів держави, суспільства та людей, що проживають на певній території від внутрішніх і зовнішніх загроз, який призведе до розширеного відтворення населення (безперервного відновлення його чисельності та структури через зміну поколінь).

Демографічну безпеку слід розглядати як окремий вид безпеки, де потрібно виокремити загрози, які впливають на демографічні процеси та структури. Необхідно також виокремити проблеми, пов'язані з демографічними процесами. Серед них – навантаження населення на природні ресурси, депопуляція, обмеження розміру сім'ї, еugenіка, асиміляція іммігрантів, проблеми сільського і міського населення, трудові ресурси, нерівність розподілу доходів. Демографічні структури – це структури населення, які взаємопов'язані з відтворенням населення. Сюди відносять статеву-вікову структуру, вікову структуру, шлюбність та сімейну структуру населення. Власне вони мають вплив на відтворення населення в цілому та його складові: народжуваність, смертність, укладання та розірвання шлюбів, відтворення сімейних пар і сімей.

Стан демографічної безпеки визначається характером небезпек і загроз. Демографічні небезпеки – це можливість виникнення умов економічного, соціального, природного та техногенного характеру, що можуть спричинити несприятливі події, які, у свою чергу, призведуть до негативних процесів на певній території. Небезпека виникає при умові специфічного поєднання певних небезпечних факторів, за наявності яких відбуваються несприятливі події та процеси.

Демографічна загроза – це можливість чи неминучість виникнення економічних, соціальних, природних або техногенних явищ у межах даної території, що призведуть до небажаних подій, які можуть погіршити стан довкілля і, як наслідок, завдати шкоди здоров'ю населенню, що там проживає, призвести до матеріальних і фінансових збитків, спричинити смерть людей та інше.

Загрози демографічній безпеці можна описати як детерміновані (можуть виникнути у будь-який час), стохастичні (ймовірні, які неможливо точно передбачити) та ті, що не пов'язані зі звичним ходом подій).

З числа детермінованих виділяються хаотичні, тобто ті, які можуть виникнути у близькій чи далекій перспективі, але передбачити які можна лише в наближеному часі. Для встановлення їх потрібно враховувати всі фактори, а особливо ті, котрі на перший погляд є незначними, оскільки вони можуть призвести до значних негативних наслідків. Неврахування тих чи інших факторів чи врахування їх з відхиленнями в ту чи іншу сторону з часом може призвести до збитків. Тому незначні причини, що не враховуються прогнозом, можуть мати великі наслідки.

До основних загроз демографічній безпеці належать:

- затяжна економічна криза в державі, що призводить до зменшення реальної купівельної спроможності населення країни;
- кризовий стан з продовольчим забезпеченням населення;
- неефективність використання паливно-енергетичних ресурсів;
- «тінізація» та криміналізація економіки країни;
- неефективність державної політики щодо підвищення трудових доходів громадян, подолання бідності та збалансування продуктивної зайнятості працездатного населення;
- кризовий стан у системі охорони здоров'я і соціальному захисті населення і, як наслідок, небезпечне погіршення стану здоров'я населення;
- поширення наркоманії, алкоголізму, соціальних хвороб;
- зменшення можливостей здобуття якісної освіти представниками бідних прошарків суспільства;
- прояви моральної та духовної деградації суспільства;
- значне антропогенне порушення і техногенна перевантаженість території України, зростання ризиків виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характерів;
- погіршення екологічного стану.

Всі демографічні загрози можна поділити на загальні, що впливають на відтворення населення в цілому, і часткові, що впливають на окремі демографічні процеси.

Подальше поглиблення кризового стану демографічної безпеки, а фактично переростання її в демографічну катастрофу, дозволяє виокремити її зі складу економічної безпеки та поставити на рівні з політичною, військовою, соціальною, екологічною, інформаційною та іншими видами національної безпеки. Усі види безпеки однаково

важливі та необхідні для суспільства, держави і кожного окремого громадянина. Перебуваючи у складному взаємозв'язку, вони не лише пов'язані між собою, а й обумовлюють одна одну. Саме тому в кожному виді національної безпеки присутні структурні елементи і навіть складові, що належать до інших видів національної безпеки. Взаємне проникнення видів національної безпеки призводять до змін у середині кожної з них. Можна з упевненістю сказати, що в національній безпеці відбуваються інтеграційні процеси між різними видами безпеки.

Демографічна безпека як система включає в себе такі ієрархічні рівні: глобальний, міждержавний, державний, регіональний та локальний. Кожен з них розвивається як у просторовому, так і в часовому вимірі, частими є випадковість та закономірність. Інколи дистанція між невідомим та закономірним є надто малою. Кожен рівень має свої особливості, що формуються на основі просторово-територіальної системи, особливостей економічного навантаження, екологічної ситуації, етнічних, культурних, релігійних особливостей.

Об'єктами демографічної безпеки є: держава, регіони, суспільство, сім'я, особа. Основним суб'єктом забезпечення демографічної безпеки є держава. Офіційні статистичні дані Міністерства економіки підтверджують наше твердження про низький рівень демографічної безпеки України (див. рис.).

З наведених даних видно, що ваговий коефіцієнт демографічної безпеки посів десяте, останнє місце.

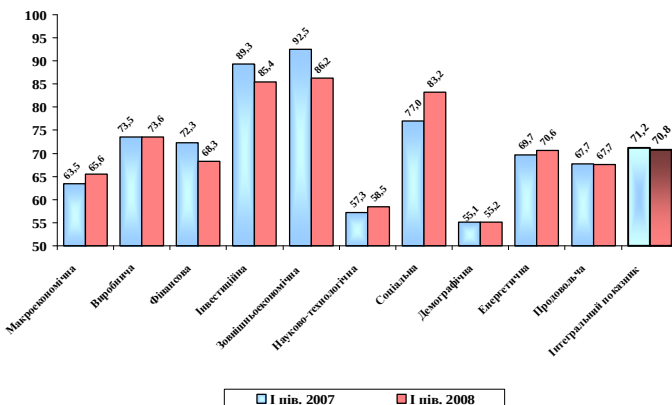

Рис. Рівень складових економічної безпеки України у I півріччі 2007 р. та I півріччі 2008 р. [3]

За минулий 2009 рік чисельність населення зменшилася на 160,8 тис. осіб, або на 3,8 особи у розрахунку на 1000 жителів. Чисельність населення зменшилася виключно за рахунок природного скорочення 172,6 тис. осіб. Простежується позитивна тенденція – зафіксовано міграційний приріст населення (11,8 тис. осіб). У 2009 р., як і у відповідному періоді 2008 р., в Україні спостерігався міграційний приріст населення – 11,8 тис. осіб. Міграційний приріст зафіксовано в 11 регіонах, у 16 регіонах – міграційне скорочення. Більше половини прибулих в Україну зареєстрували своє місце проживання у п'яти регіонах (м. Києві, Одеській області, Автономній Республіці Крим, Донецькій та Харківській областях).

Порівняно з попереднім 2008 роком обсяг природного скорочення зменшився на 50 тис. осіб, або з 5,3 до 4,1 особи на 1000 жителів. Природне скорочення населення спостерігалось у 23 регіонах країни, і тільки у м. Києві, Закарпатській, Рівненській та Волинській областях зареєстровано природний приріст населення (відповідно 3901, 2545, 2069 і 767 осіб) [4].

Природний рух населення у 2009 р. характеризувався зростанням народжуваності та зменшенням смертності.

Серед причин смерті населення у 2009 р., як і в 2008 р., перше місце посідають хвороби системи кровообігу, друге – новоутворення, третє – зовнішні причини смерті.

Інтенсивність укладання шлюбів у 2009 р. порівняно з відповідним періодом попереднього року не змінилася і склала 7,2%, а показник розлучень зменшився з 3,6 до 3,1%.

Для забезпечення демографічної безпеки держави прийнято Стратегію демографічного розвитку на період до 2015 року. Її метою є поліпшення якісних характеристик рівня життя населення та гармонізація процесів його відтворення на основі відродження духовності української нації та національних традицій, відновлення сімейних цінностей, забезпечення морального здоров'я сім'ї, виховання свідомого батьківства та запобігання соціальному сирітству.

У Стратегії визначено основні завдання забезпечення демографічного розвитку, які повинні сприяти: підвищенню рівня народжуваності та розвитку сім'ї; поліпшенню здоров'я, зниженню рівня смертності та збільшення тривалості життя населення; регулюванню міграційних процесів; подоланню негативних наслідків старіння населення [6].

Забезпечення демографічної безпеки – це створення відповідних сприятливих умов діяльності та суспільного проживання (існування) населення, що призведе до розширеного його відтворення.

На відтворення населення впливає взаємодія всіх складових системи національної безпеки (соціальної, економічної, екологічної та

інших). Для цього необхідно враховувати економічні показники, які прямо впливають на відтворювальні процеси населення.

Питання забезпечення демографічної безпеки постійно переплітаються за рахунок кількісних та якісних параметрів. До якісних характеристик відносять, наприклад, трудовий потенціал (його наукову та професійну підготовку, стан здоров'я, мобільність, здатність до соціальної та науково-технологічної адаптації) [6]. До кількісних – чисельність населення. І якщо йдеться про забезпечення демографічної безпеки, то здебільшого необхідно говорити про забезпечення умов для збільшення кількісних параметрів, які є результатом розширеного відтворення. Розвиток населення не може відбуватися за умов зменшення чисельності населення, тому що він визначається збереженням та покращенням існуючої вікової структури населення (збільшення частки дітей, населення молодого працездатного віку, зниження старіння) [7]. В свою чергу, якісні характеристики населення, значною мірою базуються на чисельності населення та його віковій структурі.

Висновок. Для забезпечення демографічної безпеки необхідно передбачити демографічний розвиток у країні на довготривалу перспективу. Для цього необхідно вибрати з великої кількості чинників найбільш суттєві. В процесі розвитку людства і в силу певних причин виділяються декілька головних чинників, інші ж є похідними. Убезпечити демографічну безпеку країни можна лише при врахуванні покращення економічної ситуації, системи охорони здоров'я, освіти, екологічної ситуації, детінізації та декриміналізації суспільства.

1. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економіки України від 2.03.2007 № 60.

2. Проблемы экономической безопасности Беларуси / [П.Г. Никитенко, В.И. Ермашкевич, Г.Т. Кулаков и др.]. – Минск: ИООО «Право и экономика», 2001. – С. 178.

3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua>

4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

5. Стратегія демографічного розвитку в період до 2015 року від 24 червня 2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=879-2006-%EF>

6. Либанова Э.М. Концепция демографических приоритетов развития Украины в послечернобыльский период / Э.М. Либанова // Научно-практические подходы к согласованному решению социально-экономических проблем Чернобыльской катастрофы: материалы научно-практич. конф. – К.: СОПС Украины, НАН Украины, 1995. – С. 29–31.

7. Хомра А.У. Демографическая безопасность и демографическое развитие / А.У. Хомра. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.niisp.org.ua/articles/63/.